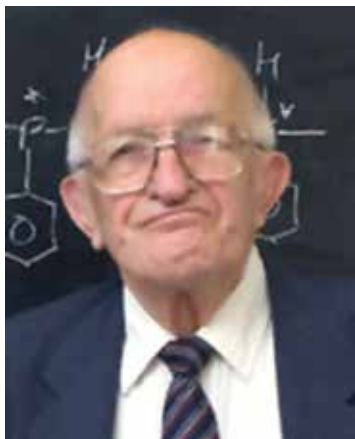

Profesor Jan Michalski – wspomnienia

Prof. dr Jan Michalski – twórca polskiej szkoły chemii fosforu przez całe swoje życie związany pozostawał z Łodzią. Urodził się 7 czerwca 1920 roku w Łodzi w rodzinie Lucyny i Edwarda Michalskich. *Genius loci* nazaczył Jana Michalskiego w szczególny sposób, po latach bowiem okazało się,

że zarówno miejsce Jego urodzenia (obecnie budynek, w którym zlokalizowana jest pracownia NMR) jak i szkoła, do której uczęszczał w młodych latach (obecnie główny budynek kampusu) stanowią trzon obecnej siedziby Centrum Badań Molekularnych i Makromolekularnych PAN (CBMM-PAN) w Łodzi, którą Profesor tworzył, i z którą pozostał związany do końca Swojego życia. Ojciec pracował jako włókiennik-chemik w zakładach Scheiblera-Grohmana. W wieku 7 lat Jan Michalski rozpoczął naukę w Szkole Pracy. Swoją dalszą edukację próbował kontynuować w państwowym gimnazjum im. Kopernika, które jednak z powodu wybujałego temperamentu i upartego charakteru musiał opuścić. Nic nie wskazywało więc w tamtym czasie, że zostanie wybitnym uczonym. Jednak gdy osiągnął 15 lat, pod wpływem lektury książek ze zbioru ojca, zainteresował się chemią, co radykalnie odmieniło Jego stosunek do nauki. Jako prymus ukończył prywatne gimnazjum A. Zimowskiego i bezpośrednio po maturze zdał egzamin konkursowy otwierający drogę do studiów na Wydziale Chemicznym Politechniki Warszawskiej. Zdążył ukończyć jedynie pierwszy rok studiów, gdy wybuchła wojna. Podczas okupacji utrzymywał się z pracy podejmowanej w fabrykach chemicznych, równocześnie uczył się w legalnym Liceum Ceramiczno-Chemicznym oraz kontynuował studia na tajnych kompletach. Gdy wybuchło powstanie warszawskie, miał już ukończone studia chemiczne na Politechnice Warszawskiej i zaawansowane trzy lata uniwersyteckich studiów z fizyki. W trakcie studiów poznał Marię Wejchert – również studentkę chemii na tajnych kompletach Politechniki Warszawskiej, z którą ożenił się w styczniu 1944 r. Rozdzieliło Ich powstanie warszawskie. Po upadku powstania Państwo Michalscy opuścili Warszawę udając się w okolice Czarnego Dunajca, do zaprzyjaźnionej rodziny góralskiej.

Gdy w 1945 roku dociera wieść o wyzwoleniu Krakowa, Jan Michalski udaje się pieszo, z manuskrypcem pracy dyplomowej pod pachą, w ponad 100 kilometrową wędrówkę,

aby potwierdzić swoje wykształcenie, zdając bez trudności egzamin dyplomowy na Uniwersytecie Jagiellońskim, który uprawniał do tytułu magistra filozofii w zakresie chemii. Już w lipcu 1945 r. wraz z żoną (późniejszą profesorką Akademii Medycznej) przeprowadził się do Łodzi. Podjął tu pracę w organizującej się nowej uczelni, a mianowicie w Politechnice Łódzkiej. Jako asystent prof. Osmana Achmatowicza, pomagał w tworzeniu od podstaw Wydziału Chemicznego PŁ. Po dwóch latach asystentury, w roku 1947 wyjeżdża do Anglii na studia na Uniwersytecie w Cambridge. Pracuje w laboratorium przyszłego laureata nagrody Nobla, Sir Alexandra R. Todda. W okresie niespełna trzech lat kończy prace badawcze, opracowuje tezę i broni doktoratu na Uniwersytecie w Cambridge. Okres pobytu na stażu naukowym miał swoje dalekosiężne skutki i w znaczącym stopniu przyczynił się do rozwoju nauk chemicznych w łódzkim ośrodku naukowym. Praca w licznym zespole rówieśników zgrupowanych wokół profesora Aleksandra Todda pozwoliła nawiązać współpracę i przyjaźnię naukowe z wieloma późniejszymi sławami naukowymi. Ich późniejsze wizyty naukowe w Łodzi, wyjazdy kolejnych generacji łódzkich chemików na staże do czołowych ośrodków w świecie otworzyły drogę owocnej wymiany naukowej, budowania wspólnych ambitnych projektów i co najważniejsze, do chwili obecnej wyznaczają wysokie standardy prowadzonych badań.

W 1953 roku (po wyjeździe prof. O. Achmatowicza do Warszawy) tworzy zaczątki swojego własnego zespołu naukowego na Politechnice Łódzkiej. Działania zostają wkrótce sfinalizowane poprzez utworzenie na Wydziale Chemicznym PŁ Katedry Syntezy Organicznej. Niezależne działania prowadzą do powstania kolejnego interdyscyplinarnego zespołu naukowego Polskiej Akademii Nauk zwanego Centrum Badań Molekularnych i Makromolekularnych. Oba zespoły współpracują ze sobą, a Profesor sprawiedliwie dzieli swój czas pomiędzy pracę badawczą i zajęcia dydaktyczne na Politechnice, a organizowanie struktur i zaplecza badawczego CBMM PAN.

Wraz ze swoimi współpracownikami z Politechniki Łódzkiej i CBMM PAN stworzył Łódzką Szkołę Chemii Fosforu, która wywarła wpływ na rozwój tej dziedziny w kraju i zagranicą.

Zespół naukowy, utworzony przez Jana Michalskiego prowadził badania podstawowe w dziedzinie chemii fosforu, ze szczególnym uwzględnieniem połączeń zawierających inne heteroatomy, takie jak siarka, selen, azot, fluorowce, a także krzem. Badania obejmowały poszukiwanie nowych struktur fosforoorganicznych, nowych reakcji oraz studia nad mechanizmami przemian połączeń fosforoorganicznych. Doprowadziło to do rozwinięcia dynamicznej stereochemii fosforu i zastosowania jej jako narzędzia badawczego w badaniu mechanizmów reakcji. Spośród nowych struktur,

Rok 1971. Dyrektor Instytutu Chemii Organicznej, profesor Jan Michalski (pierwszy rząd, trzeci od prawej), w otoczeniu pracowników gości na Politechnice Łódzkiej profesora Osmana Achmatowicz (obok, z muszką, czwarty od prawej)

otrzymanych w wyniku tych badań, szczególnie ważne dla dalszego rozwoju prac okazały się fosforoorganiczne pseudo-halogeny, a szczególnie halogenki oksofosforanosulfenylowe i ich analogi, zawierające dodatkowo atom siarki. Otrzymane z nich symetryczne układy tiopirofosforanowe okazały się z kolei unikatowym obiektem badań nad mechanizmem izomeryzacji układów symetrycznych (tiolowych) w niesymetryczne (tionowe). Obiektami badań były także bezwodniki mieszane kwasów fosforu i innych kwasów, jak fosforowo-sulfonowe, fosforowo-karboksyłowe, fosforowo-fosforowe i izomeryczne do tych ostatnich hypofosforany. Ważnym kierunkiem badań, realizowanym do lat współczesnych były studia nad zawiązywaniem wiązania węgiel-fosfor, szczególnie *via* reakcja Arbusova.

Wkład prof. Michalskiego w rozwój chemii fosforu i dla uczelni został doceniony – w roku 1963 został profesorem zwyczajnym PŁ, a w roku 1969 członkiem rzeczywistym Polskiej Akademii Nauk. W latach 1965-1971 kierował najpierw Katedrą Syntezy Organicznej, później Instytutem Chemii Organicznej. Pełnił obowiązki dziekana Wydziału Chemicznego PŁ (1965-1970) oraz sekretarza Wydziału III PAN. Był też organizatorem i wieloletnim przewodniczącym Oddziału PAN w Łodzi. W roku 1972 prof. Jan Michalski odszedł na bezterminowy urlop z Politechniki Łódzkiej, zostając dyrektorem CBMM PAN, które połączyło istniejące w Łodzi placówki PAN, integrując w jednym miejscu badania w dziedzinie związków heteroorganicznych, polimerów oraz chemii bioorganicznej.

Prof. Michalski jest autorem ponad 400 oryginalnych prac naukowych i 37 patentów. Położył wielkie zasługi dla rozwoju kadry naukowej. Wypromował 29 doktorów, z których 16

uzyskało status samodzielnych pracowników nauki. Wielu z nich zostało profesorami, a dwóch członkami PAN.

W 1977 roku został wybrany członkiem Biura Międzynarodowej Unii Chemii Czystej i Stosowanej (IUPAC). W latach 1979-1981 był członkiem Komitetu Wykonawczego IUPAC. Był laureatem wielu nagród krajowych i zagranicznych za osiągnięcia naukowe. Są wśród nich: medal miasta Paryża za „Twórcze Badania w Dziedzinie Chemii Fosforu” (1964), Międzynarodowa Nagroda im. A.E. Arbusova (1999), nagroda im. Humboldta. Był dwukrotnym laureatem Nagrody Państwowej (zespołowa w 1964, indywidualna w 1978 roku) oraz Nagrody Miasta Łodzi. Prof. Michalski był długoletnim członkiem Polskiego Towarzystwa Chemicznego, laureatem medalu im. J. Śniadeckiego oraz medalu im. M. Kopernika Polskiej Akademii Nauk. Jest doktorem *honoris causa* Politechniki Łódzkiej. Był także zagranicznym członkiem Francuskiej Akademii Nauk (Institut de Paris) i Berlińskiej Akademii Nauk. Posiadał tytuł Professorial Fellowship of Churchill College (Cambridge) oraz był członkiem Royal Society of Chemistry.

Po przejściu na emeryturę w 1992 r. prof. Michalski pozostał aktywny zawodowo i powrócił do swoich najwcześniejszych zainteresowań, a mianowicie modyfikacji struktur nukleotydowych i cukrowych, ze szczególnym uwzględnieniem połączeń zawierających wiązanie fosfor-fluor. Zawsze pozostawał związany emocjonalnie z Instytutem Chemii Organicznej PŁ.

Profesor Jan Michalski odszedł od nas w poniedziałek, 14 listopada, w wieku 96 lat.

prof. dr hab. inż. Zbigniew Kamiński